

Коломієць К. В.,
аспірантка кафедри кримінального процесу,
Національної академії внутрішніх справ
ORCID ID: 0000–0003–2805–3246

Науковий керівник:
Погорецький М. А.,
доктор юридичних наук, професор,
Проректор з науково-педагогічної роботи
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2023.1-2/201-210>

УДК 343.1

ВПЛИВ ПРАВОВИХ ПРЕЗУМПЦІЙ НА ОБСТАВИНИ, ЯКІ ВХОДЯТЬ ДО ПРЕДМЕТА ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню деяких проблемних питань пов'язаних з впливом правових презумпцій на обставини, які входять до предмета доказування у кримінальному провадженні.

Автором проаналізовано законодавчу, теоретичну та практичну базу пов'язану з питанням впливу правових презумпцій на предмет доказування, а зокрема на обставини які до нього входять.

Метою цієї статті є розгляд та вивчення питання про вплив правових презумпцій на предмет доказування у кримінальному провадженні, а також обґрунтування значення правових презумпцій для кримінального процесу загалом та для предмета доказування зокрема.

У своєму дослідженні автор акцентує увагу на відсутності єдиного підходу до розуміння правової природи презумпції у кримінальному процесі, однак на підставі аналізу узагальнює, що сучасна юридична наука виділяє і використовує термін «правова презумпція», який є правовим аспектом загального поняття припущення. Звертає увагу на необхідність встановити сутність та межі впливу презумпцій на кримінальне процесуальне доказування, інакше це сприятиме виникненню проблем на практиці правозастосування. Під час проведення дослідження автором використано загальнонаукові методи дослідження (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, абстрагування, узагальнення), діалектичний метод пізнання явищ об'єктивної дійсності) та спеціальні юридичні методи – формально-логічний, порівняльно-правовий, структурно-організаційний.

Автором встановлено, що правові презумпції мають вагоме значення для кримінального провадження, а саме впливають на формування кримінального процесу в цілому, його окремих інститутів, а також на окремі стадії процесу; впливають на процес доказування, оскільки правові презумпції можуть мати вплив на предмет і межі доказування, брати участь в розподілі обов'язку доказування. Також на підставі проведеного ґрунтовного аналізу запропоновано авторське визначення правової презумпції – як засобу, який має обов'язковий характер через своє пряме чи опосередковане закріплення у законодавстві та на підставі вірогідних припущень – сприяє бездоказовому встановленню деяких юридичних фактів, подій, явищ, суспільних відносин, чим може призвести до певних правових наслідків та впливати на пра-

вовідносини. Крім того зроблено висновки про необхідність доповнити чинний КПК презумпцією психічного здоров'я (осудності) та презумпцією знання кримінального законодавства.

Ключові слова: предмет доказування, правові презумпції, доказування, кримінальний процес, Європейський суд з прав людини.

Постановка проблеми. Однією з головних умов необхідних для побудови правової держави в Україні є реформування кримінально-процесуального законодавства з метою посилення захисту прав учасників кримінального процесу і приведення цієї галузі законодавства у відповідність до міжнародних стандартів. Визначення напрямів удосконалення кримінально-процесуального законодавства зумовлює необхідність проведення дослідження змісту правових явищ, безпосередньо пов'язаних із процесом реалізації кримінально-процесуальних норм. Одним із таких правових явищ є презумпції, які виступають специфічною правовою формою в законодавстві України. Окрім того, вивчення природи презумпцій є особливо важливим у сучасних умовах, так як недостатнє знання природи правових презумпцій, їх взаємозв'язку із законодавством та впливу на юридичний процес – призводить до неефективності функціонування інших елементів права і безпосередньо позначається на розвитку всієї правової системи України. Тут слід зазначити, що серед вчених немає єдності думок з приводу юридичної природи, класифікації, значення та місця цього елементу правової системи не тільки в теорії держави і права, але й у кримінальному процесі України, а тому доречним буде дослідити правові презумпції, як в загальному контексті, так і в контексті їхнього впливу на кримінальний процес загалом та на предмет доказування зокрема. Сучасні процесуалісти, безумовно відзначають значення презумпції для захисту прав і свобод осіб в кримінальному провадженні, але не є одноставними щодо реалізації деяких з них, так і окремих їх положень. Зокрема, неоднозначним досі є питання й щодо сутності та меж впливу

презумпцій на кримінальне процесуальне доказування, що у свою чергу породжує ряд проблем на практиці правозастосування.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Як вже зазначалося раніше – правові презумпції, що діють у кримінальному судочинстві можуть впливати на предмет доказування і вивченням цієї проблеми займалися Ю.М. Грошевий, О.В. Баганець, М.А. Погорецький, В.О. Попелюшко, С.М. Стахівський, В.І. Фаринник, О.Г. Шило, О.Г. Яновська та ін. Разом з тим, більшість досліджень було проведено, ще до прийняття нового Кримінального процесуального кодексу, а інші ж не розглядали дане питання в комплексі, тому питання впливу правових презумпцій на обставини, які входять до предмета доказування у кримінальному провадженні є актуальним та потребує детального дослідження.

Метою цієї статті є розгляд та вивчення питання про вплив правових презумпцій на предмет доказування у кримінальному провадженні, а також обґрунтування значення правових презумпцій для кримінального процесу загалом та для предмета доказування зокрема.

Виклад матеріалу дослідження та його основні результати. Відсутність єдиного підходу до розуміння правової природи презумпцій у кримінальному процесі часто призводить до їх неналежного застосування на практиці. Для пояснення сутності правових презумпцій необхідно використовувати системний аналіз, шляхом співвідношення правових презумпцій, з іншими схожими поняттями та явищами. Слід відмежовувати правові презумпції від гіпотез, версій, з одного боку, і від аксіом, фіксацій та норм права – з іншого. Часто саме порівняння

правових презумпцій зі схожими поняттями дозволяє детальніше дослідити їх особливості та окреслити можливості їх використання в правовому регулюванні.

У словниках презумпцію (від лат. «praesumptio» – припущення) інтерпретують як припущення, що ґрунтується на ймовірності¹; закріплене в законі припущення про існування певного факту, реальність якого вважається істинною і не потребує доказів². Разом з тим, презумпції у праві – закріплені правовими нормами припущення про вірогідність настання певного юридичного факту³. Також слід зазначити, що раніше у юридичній літературі правову презумпцію визначали як закріплене в нормах права припущення про наявність або відсутність юридичних фактів, засноване на зв'язку між ними. Оскільки презумпції встановлювали наявність фактів та подій з різних сфер дійсності, то для визначення точного значення їх поділили на фактичні та юридичні⁴. Таким чином, сучасна юридична наука виділяє і використовує термін «правова презумпція», який є правовим аспектом загального поняття припущення.

Якщо звернути увагу на наукові праці присвячені кримінально-процесуальному доказуванню⁵, то можна помітити, що дослідження кримінально-процесуальних презумпцій, які сприяють раціональному і справедливому порядку доказування обставин кримінального

провадження – займає зовсім незначний відсоток, а отже вчені, на жаль, не приділяють належної уваги цьому актуальному питанню. Хоч і слід зазначити, що з часом інтерес вітчизняних науковців до правових презумпцій дещо зріс. Крім того, деякі з презумпцій навіть знайшли своє закріплення на законодавчому рівні (ст. 62 Конституції України – презумпція невинуватості), багато з них зустрічаються й у кримінально-процесуальній та інших галузях права.

Недоліком є те, що елементи правових презумпцій виражені в текстах нормативно-правових актів досить латентно та/або побіжно, що власне ускладнює їх застосування на практиці. Самого визначення поняття «правова презумпція» українське законодавство не містить. У науці ж існують підходи до розуміння поняття «правова презумпція» а) з позиції логічної природи (презумпція описується через категорію припущення)⁶; б) з позиції її функціонального призначення в процесі (мається на увазі як спосіб звільнення від доказування певних обставин предмета доказування)⁷. Проте, деякі науковці вважають, що правові презумпції в кримінальному процесі – це прямо або побічно закріплені нормами кримінально-процесуального законодавства вірогідні припущення, які відображають звичайний порядок зв'язку між предметами та явищами стосовно існування юридичних фактів при наяв-

¹ Новий тлумачний словник української мови: у 3 т. / уклад. В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Т. 2 (Київ, Аконті, 2008) 869.

² І К Білодід (ред.), Словник української мови: в 11 т. Т. 7 (Київ, Наукова думка, 1976) 533 <[http:// sum. in. ua /pl/ 7/533/2](http://sum.in.ua/pl/7/533/2)> дата звернення 20.05.2023.

³ О М Ситько, Н М Шаповаленко, Словник юридичних термінів іншомовного походження (Одеса, 2013) 44 <https://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/slovyk_jur_term.pdf> дата звернення 20.05.2023.

⁴ Д С Гудзь, Співвідношення правової презумпції зі спорідненими правовими категоріями (2005) *Актуальні проблеми держави і права* 109–110.

⁵ М А Погорецький, Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія (Харків: Арсіс ЛТД, 2007) 115; М А Погорецький, Доказування у кримінальному процесі: поняття, зміст, структура. *Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні*: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (27 листопада 2013 р., м. Одеса) (Одеса, Юридична література, 2013) 17–21.

⁶ О М Гаргат-Українчук, Поняття, ознаки та значення правових презумпцій у кримінальному процесі України (2009) 45 *Держава і право* 7.

⁷ Ю М Грошевой, Проблеми формування судейського переконання в уголовном судопроизводстве: монографія. (Харьков, Вища шк., 1975) 102; Ю М Грошевой, Теоретические проблемы формирования убеждений судьи в советском уголовном судопроизводстве (дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.08. Харьков, 1975) 265; О І Бережний, Преюдиціальність судових рішень у кримінальних справах (Харків, Вид. СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2004) 53–54.

ності уже відомих або встановлених інших юридичних фактів з метою досягнення завдань кримінального процесу¹.

Разом з тим, в Окремії думці судді КСУ Кампа В.М. на Рішення Конституційного Суду України від 8 липня 2008 р. № 14-рп/2008 презумпцію у праві визначено як закріплені в нормах права припущення про існування певного факту, реальність якого не потребує доказів і вважається істинною доти, доки не буде доведено протилежне².

До основних сутнісних ознак правової презумпції слід віднести: 1) характеристику поняття «презумпція» як припущення, що може існувати у реальності з високою мірою вірогідності; 2) перехід з її допомогою від одного факту до іншого (презумпції самі по собі, не будучи юридичним фактом, можуть виступати способом встановлення юридичних фактів, подій, явищ, суспільних відносин, що може призводити до певних правових наслідків і впливати на правовідносини)³; 3) бездоказове прийняття факту; 4) закріплення прямо та/або опосередковано в правових нормах (обов'язковий характер); 5) можливість спростувати презумпцію (дана ознака відмежовує презумпцію від фікції, оскільки спростування презумпції матиме юридичне значення, а спростування фікції – ні). Спростування – не спростовує істинність (вірогідність) судження, яке вона містить, а лише можливість її застосування у певному конкретному випадку. Однак, в літературі питання спростування є дискусійним і вважається, що в деяких випадках презумпція може не підлягати спростуванню (до прикладу: презумпція недієздатності неповнолітнього). Деякі зарубіжні науковці вважають, що необхідно роз-

межувати спростовні та неспростовні презумпції, у той же час уточнюючи, що спростовна презумпція вважається істиною, доки особа не доведе протилежне і як приклад вони наводять презумпцію невинуватості. Щодо неспростовної презумпції, то вони зазначають, що вона не може бути спростована в будь-якому випадку (до прикладу: захист дитини в деяких правових системах)⁴. Даний підхід зарубіжних вчених є цікавим та потребує детальнішого вивчення та дослідження питання співвідношення презумпції та фікції, їх сутнісних ознак. Разом з тим, на підставі аналізу сутнісних ознак, доречним буде запропонувати наступне визначення правової презумпції – як засобу, який має обов'язковий характер через своє пряме чи опосередковане закріплення у законодавстві та на підставі вірогідних припущень – сприяє бездоказовому встановленню деяких юридичних фактів, подій, явищ, суспільних відносин, чим може призвести до певних правових наслідків та впливати на правовідносини.

Правові презумпції мають вагоме значення для кримінального провадження, а саме: 1) впливають на формування кримінального процесу в цілому, його окремих інститутів, а також на окремі стадії процесу; 2) впливають на процес доказування, оскільки правові презумпції можуть мати вплив на предмет і межі доказування, брати участь в розподілі обов'язку доказування.

У процесі кримінального-процесуального доказування застосовуються загально-правові, кримінально-правові та кримінально-процесуальні презумпції. До загально-правових презумпцій, які поширюються на кримінальний процес, відносяться презумпція знання закону,

¹ О Г Яновська, Окремі питання гарантій засади презумпції невинуватості. *Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства*: матер. Всеукр. наук.-практ. конфер., присвяч. до 70-річчя д. ю. н., професора Ю.П. Аленіна (21 квітня 2017 р., м. Одеса). (Одеса, Юрид. л-ра, 2017) 36–39.

² Окрема думка судді Конституційного Суду України Кампа В.М. на Рішення Конституційного Суду України від 08.07.2008 р. № 14-рп/2008 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v014p710-08#Text>> дата звернення 20.05.2023.

³ В В Вапнярчук, Загальна характеристика правових презумпцій та їх значення для кримінального процесуального доказування (2013) 3 (24) Юрист України 62–68.

⁴ J Franklin, *The Science of Conjecture: Evidence and Probability Before Pascal*. (Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2001) 20–61.

презумпція добропорядності громадян і презумпція законності правових актів та ін. До кримінально-процесуальних презумпцій слід віднести презумпцію невинуватості¹ та презумпцію істинності вироку, що набрав законної сили (ці є найбільш поширеними), також виокремлюють презумпцію недопустимості доказів, отриманих внаслідок порушення кримінального процесуального закону; презумпцію достовірності фактичних обставин кримінального провадження, що не досліджувалися судом першої інстанції при застосуванні спрощеного порядку судового розгляду кримінальної справи; презумпцію допустимості матеріалів, отриманих у ході міжнародного співробітництва². Важливе значення для кримінально-процесуального доказування має предмет доказування³. Прийнято вважати, що саме обставини перелічені у ч. 1 ст. 91 КПК становлять загальний предмет доказування⁴.

Найбільш поширеною серед правових презумпцій та такою, що має суттєве значення для встановлення обставин предмета доказування є презумпція невинуватості, яка закріплена у ст. 62 Конституції України та у ст. 17 КПК. Презумпція невинуватості є основою системи доказування у кримінальному судочинстві, впливає на розподіл обов'язків щодо доказування⁵. Відповідно до КПК, ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення та має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винува-

тість особи поза розумним сумнівом⁶. Так, виключно на сторону обвинувачення покладається обов'язок доведення винуватості підозрюваного, обвинуваченого. Також варто звернути увагу на Дослідженні Європейської комісії за демократію через право (Венеційська комісія) на тему «Мірило правосуддя» зазначається, що презумпція невинуватості – це інститут кримінального права, що є надважливим у забезпеченні права на справедливе судочинство та який застосовується винятково у сфері кримінальної юстиції без жодного стосунку до сфери цивільного, господарського або адміністративного судочинства, а також до тієї галузі права, що регулює правовідносини у сфері професійної діяльності суддів⁷. Так, Конституційний Суд України у рішенні від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019 наголосив, що «важливою гарантією дотримання прав підозрюваного та обвинуваченого у кримінальному процесі та обов'язковою складовою справедливого судового розгляду є презумпція невинуватості»; «елементом принципу презумпції невинуватості є принцип *in dubio pro reo*, згідно з яким при оцінюванні доказів усі сумніви щодо вини особи тлумачаться на користь її невинуватості»; «презумпція невинуватості особи передбачає, що обов'язок доведення вини особи покладається на державу»⁸. Отже, презумпція невинуватості означає, що всі сумніви стосовно події порушення та винуватості особи, яка притягується до відповідальності, тлумачаться на її користь; недо-

¹ В В Вапнярчук, Загальна характеристика правових презумпцій та їх значення для кримінального процесуального доказування (2013) 3 (24) Юрист України 62–68.

² О Г Яновська, Окремі питання гарантій засади презумпції невинуватості. *Актуальні проблеми удосконалення кримінального процесуального законодавства*: матер. Всеукр. наук.–практ. конфер., присвяч. до 70-річчя д. ю. н., професора Ю. П. Аленіна (21 квітня 2017 р., м. Одеса). (Одеса, Юрид. л-ра, 2017) 36–39.

³ М А Погорельський, Нова концепція кримінального процесуального доказування (2015) 3 *Вісник кримінального судочинства* 63–79.

⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>> дата звернення 20.05.2023.

⁵ О Баганець, Вплив деяких правових презумпцій на предмет доказування у кримінальному провадженні (2014) 1 *Юридична Україна* 80.

⁶ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>> дата звернення 20.05.2023.

⁷ Rule of law checklist: Adopted by the Venice Commission at its 106th Plenary Session (Venice, 11–12 March 2016) <[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)007-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)007-e)> дата звернення 20.05.2023.

⁸ Рішення Конституційного суду України від 26.02.2019 № 1-р/2019 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19#Text>> дата звернення 20.05.2023.

ведені подія та вина особи мають бути прирівняні до доведеної невинуватості цієї особи¹. Таким чином, презумпція невинуватості тісно пов'язана з кожною обставиною, яка підлягає доказуванню в кримінальному провадженні, а зокрема з подією кримінального правопорушення, вона також сприяє виконанню завдань кримінального провадження, а саме: гарантує охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, забезпечує щоб жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений. На підтвердження цього у постанові колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду наголошено: «... якщо не було події кримінального правопорушення або в діях особи немає складу кримінального правопорушення, то за таких обставин кримінальне провадження не може бути розпочато. А якщо через помилку чи з інших причин таке провадження було розпочато, то воно негайно має бути припинено і з позиції вимог правопорядку, і з огляду на дотримання інтересів всіх учасників правовідносин»².

Також варто згадати презумпцію особистої (людської) свободи людини, яка нерозривно пов'язана з презумпцією невинуватості та знайшла своє втілення у положеннях ст. 23 Конституції України. Цією конституційною нормою передбачено право кожної людини на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний та всебічний розвиток її особистості³. Ця презумпція також знайшла своє відображення у Рішенні Конституційно-

го Суду України у справі щодо дискримінації у реалізації права на житло від 22 червня 2022 р. № 5-р(II)/2022, в якому Суд керувався тим, що конституційна презумпція людської свободи обумовлює доконечність потреби обґрунтування будь-якого істотного її обмеження з боку держави. Також Конституційний Суд України зауважив, що «обмеження щодо реалізації конституційних прав і свобод не можуть бути свавільними та несправедливими, вони мають встановлюватися виключно Конституцією і законами України, переслідувати легітимну мету, бути обумовленими суспільною необхідністю досягнення цієї мети, пропорційними та обґрунтованими, у разі обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права»⁴. Отже, в даному контексті доречним буде звернути увагу на значення цього принципу в контексті доказування обставин необхідних для винесення ухвали для проведення обшуку. Обшук це завжди втручання у гарантовані Конституцією України право на непорушність приватної власності та право на недоторканість житла. Відповідно, з метою недопущення свавільної поведінки правоохоронців, законодавець передбачив ряд вимог у процесуальному законі, як запобіжників порушення прав людини.

Доказування обставин, передбачених п. 2 ч. 1 ст. 91 КПК (винуватості обвинуваченого у вчиненні правопорушення) сприяє встановленню конкретної

¹ Я О Берназюк, Просто про складне: особливості розгляду Верховним Судом справ у порядку спрощеного провадження (2018) *Судово-юридична газета* <<https://sud.ua/ru/news/blog/131143-prosto-pro-skladne-osoblivosti-rozglyadu-verkhovnim-sudom-sprav-u-poryadku-sproscheno-go-provadhzhennya>> дата звернення 20.05.2023.

² Постанова Верховного Суду від 16.05.2019 справа № 761/20985/18 <<http://iiplex.com.ua/doc.php?regnum=81953091&red=10000338099700c4dc51cd00dbfc14eab78e12&d=5>> дата звернення 20.05.2023.

³ Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>> дата звернення 20.05.2023.

⁴ Рішення Конституційного Суду України від 22.06.2022 № 5-р(II)/2022 <<https://ccu.gov.ua/dokument/5-rii2022>> дата звернення 20.05.2023.

особи злочинного діяння (суб'єкт злочину) та вину останнього (суб'єктивну сторону). Звісно ж однією з обов'язкових ознак суб'єкта злочину є осудність, яка спеціально не доводиться, а навпаки презюмується. У цьому випадку слідчий, прокурор та суд мають керуватися презумпцією психічного здоров'я особи, адже дана презумпція закріплена у ст. 3 Закону України «Про психіатричну допомогу»¹. Слід зазначити, що презумпція психічного здоров'я особи створює певну дискусію серед вчених в контекст необхідності її закріплення не лише у Законі, а й у КПК. Цікавою є пропозиція вченого про доповнення КПК наступним положенням в контексті презумпції психічного здоров'я: «Особа, що досягла віку кримінальної відповідальності і вчинила злочин, вважається осудною, доки не буде доведено інше»². Ми поділяємо дану позицію та вважаємо за необхідне звернути увагу законодавця на необхідність доповнення КПК презумпцією психічного здоров'я особи або презумпцією осудності: Особа, що вчинила кримінальне правопорушення вважається осудною, за умови досягнення нею віку кримінальної відповідальності, передбаченого чинним Кримінальним кодексом України та доки не буде доведено інше у порядку, передбаченому цим Кодексом (КПК).

Слід також звернути увагу на п. 5 ч. 1 ст. 91 КПК де зазначено, що у кримінальному провадженні підлягають доказуванню ті обставини, які є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності та покарання. Тут необхідно звернути увагу на ст. 49 КК (звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності), яка передбачає те, що

особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею кримінального правопорушення і до дня набрання вироком законної сили минули строки чітко визначенні даною статтею відповідно до інкримінованого особи правопорушення. Відповідно встановлення вищезазначеної обставини, дозволяє обмежити пізнавальний процес щодо з'ясування окремих елементів предмета доказування, адже якщо давність не була перервана, то презюмується, що така особа не є суспільно небезпечною.

Крім того, має вплив на предмет доказування і презумпція знання кримінального законодавства. Мається на увазі, що особа знає, що вчинене нею протиправне діяння є суспільно небезпечним та карним³. А отже, під час кримінального провадження знання кримінального закону підозрюваним, обвинуваченим не підлягає доказуванню. Однак дана презумпція може бути спростована, якщо виникає обґрунтоване припущення, що особа з виняткових обставин була позбавлена можливості знати про прийняття кримінального закону⁴. Необхідно також зазначити, що дана презумпція не закріплена у КПК, але у ст. 68 Конституції України вона побіжно закріплена як *незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності*. У науці кримінального процесу є представники⁵, які вважають, що не дивлячись на подібне закріплення в Основному Законі України, було б доречно закріпити презумпцію знання кримінального законодавства і в КПК і ми також поділяємо їх позицію.

Висновки. Отже, правові презумпції справді мають неабиякий вплив на кримінально-процесуальне доказування загалом та на предмет доказування зокре-

¹ Про психіатричну допомогу: Закон України від 22 лютого 2000 р. № 1489-III <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text>> дата звернення 20.05.2023.

² Н А Орловська, Осудність та її види (порівняльний аналіз законодавства України та інших держав) (автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Одеса, 2001) 15.

³ О Баганець, Вплив деяких правових презумпцій на предмет доказування у кримінальному провадженні (2014) 1 *Юридична Україна* 82.

⁴ Там само. 83.

⁵ Там само. 83; Н А Орловська, Осудність та її види (порівняльний аналіз законодавства України та інших держав): (автореф. дис. ... канд. юр. наук: спец. 12.00.08. Одеса, 2001) 15.

ма. Вони є важливими для раціонального та справедливого порядку доказування обставин кримінального провадження, а також здатні забезпечити прищвидшений розгляд провадження за допомогою обмеження пізнавального процесу щодо з'ясування окремих елементів предмета доказування, адже вони можуть бути презюмовані. Крім того, ми пропонуємо авторське визначення правової презумпції та вбачаємо необхідність доповнити чинний КПК презумпцією психічно-

го здоров'я (осудності) та презумпцію знання кримінального законодавства. Важливість презумпцій також полягає у тому, що вони допомагають розділити тягар доказування, вказуючи на те хто і яким чином може спростувати той чи інший факт, коли вони є єдиним можливим шляхом виявлення існування чи не існування, правдивості або хибності юридичних фактів, що разом з тим сприяє прищвидженню процесу вирішення й судових спорів.

REFERENCES

LIST OF LEGAL DOCUMENTS

LEGISLATION

1. Rule of law checklist: Adopted by the Venice Commission at its 106th Plenary Session (Venice, 11–12 March 2016) <[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2016\)007-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2016)007-e)> data zvernennia 20.05.2023 [in English].
2. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine] vid 28.06.1996 № 254k/96-VR <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>> data zvernennia 20.05.2023 [in Ukrainian].
3. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine] vid 13.04.2012 № 4651-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>> data zvernennia 20.05.2023 [in Ukrainian].
4. Pro psykhiatrychnu dopomohu [On psychiatric care] Zakon Ukrainy vid 22 liutoho 2000 r. № 1489-III <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text>> data zvernennia 20.05.2023 [in Ukrainian].

CASES

5. Okrema dumka suddi Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy Kampa V.M. na Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy [Separate opinion of the judge of the Constitutional Court of Ukraine Kampa V.M. on the Decision of the Constitutional Court of Ukraine] vid 08.07.2008 r. № 14-rp/2008 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v014p710-08#Text>> data zvernennia 20.05.2023 [in Ukrainian].
6. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court] vid 16.05.2019 sprava № 761/20985/18 <<http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=81953091&red=10000338099700c4dc51cd00dbfc14eab78e12&d=5>> data zvernennia 20.05.2023 [in Ukrainian].
7. Rishennia Konstytutsiinoho sudu Ukrainy [Decision of the Constitutional Court of Ukraine] vid 26.02.2019 № 1-r/2019 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19#Text>> data zvernennia 20.05.2023 [in Ukrainian].
8. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy [Decision of the Constitutional Court of Ukraine] vid 22.06.2022 № 5-r(II)/2022 <<https://ccu.gov.ua/dokument/5-rii2022>> data zvernennia 20.05.2023 [in Ukrainian].

BIBLIOGRAPHY

AUTHORED BOOKS

9. Franklin J, *The Science of Conjecture: Evidence and Probability Before Pascal* (Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2001) 20–61 [in English].
10. Bereznyi O I, *Preiudysialnist sudovykh rishen u kryminalnykh spravakh [Prejudiciality of court decisions in criminal cases]* (Kharkiv, Vyd. SPD FO Vapniarchuk N.M., 2004) 176 [in Ukrainian].
11. Hroshevoi Yu M, *Problemy formirovaniya sudeiskoho ubezhdeniya v uholovnom sudoproizvodstve [Problems of formation of judicial conviction in criminal proceedings]* (Kharkov, Vyshcha shk., 1975) 144 [in Ukrainian].
12. *Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy: u 3 t.* [New explanatory dictionary of the Ukrainian language: in 3 volumes] uklad. V. V. Yaremenko, O. M. Slipushko. T. 2 (Kyiv, Akonit, 2008) 928 [in Ukrainian].
13. Pohoretskyi M A, *Funktsionalne pryznachennia operatyvno-rozshukovoi diialnosti u kryminalnomu protsesi [The functional purpose of investigative activity in the criminal process]* (Xarkiv: Arsis LTD, 2007) 576 [in Ukrainian].

14. Sytko O M, Shapovalenko N M, *Slovník yurydychnykh terminiv inshomovnoho pokhodzhennia* [Dictionary of legal terms of foreign origin] (Odesa, 2013) 44 <https://oduv.s.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/slovník_jur_term.pdf> data zvernennia 20.05.2023 [in Ukrainian].

EDITED BOOKS

15. Bilodid I K (red.), *Slovník ukrainskoi movy: v 11 t.* [Dictionary of the Ukrainian language: in 11 vols] T. 7 (Kyiv, Naukova dumka, 1976) 723 <<http://sum.in.ua/p/7/533/2>> data zvernennia 20.05.2023 [in Ukrainian].

JOURNAL ARTICLES

16. Bahanets O, Vplyv deiakykh pravovykh prezumpsii na predmet dokazuvannia u kryminalnomu provadzheni [The Impact of Certain Legal Presumptions on the Subject of Evidence in Criminal Proceedings] (2014) 1 *Yurydychna Ukraina* 80–85 [in Ukrainian].

17. Gudz D S, Spivvidnoshennia pravovoi prezumpsii zi sporidnenymy pravovymy katehoriiami [Correlation of legal presumption with related legal categories] (2005) *Aktualni problemy derzhavy i prava* 109–113 [in Ukrainian].

18. Harhat-Ukrainchuk O M, Poniattia, oznaky ta znachennia pravovykh prezumpsii u kryminalnomu protsesi Ukrainy [The concept, signs and significance of legal presumptions in the criminal process of Ukraine] (2009) 45 *Derzhava i pravo*. 446–452 [in Ukrainian].

19. Pohoretskyi M A, Nova kontseptsiiia kryminalnogo protsesualnogo dokazuvannia [New concept of criminal procedural evidence] (2015) 3 *Visnyk kryminalnogo sudochynstva* 63–79 [in Ukrainian].

20. Vapniarchuk V V, Zahalna kharakterystyka pravovykh prezumpsii ta yikh znachennia dlia kryminalnogo protsesualnogo dokazuvannia [General characteristics of legal presumptions and their importance for criminal procedural evidence] (2013) 3 (24) *Yuryst Ukrainy* 62–68 [in Ukrainian].

CONFERENCE PAPERS

21. Pohoretskyi M A, Dokazuvannia u kryminalnomu protsesi: poniattia, zmist, struktura [Evidence in the criminal process: concept, content, structure] *Aktualni problemy dokazuvannia u kryminalnomu provadzheni: Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii (27 lystopada 2013 r., m. Odesa)* (Odesa, Yurydychna literatura, 2013) 17–21 39 [in Ukrainian].

22. Yanovska O H, Okremi pytannia harantii zasady prezumpsii nevinovatosti. Aktualni problemy udoskonalennia kryminalnogo protsesualnogo zakonodavstva: mater. Vseukr. nauk.–prakt. konfer., prysviach. do 70-richchia d. yu. n., profesora Yu. P. Alenina [Separate issues of guarantees of the principle of presumption of innocence. Actual problems of improvement of criminal procedural legislation: Mater. All-Ukrainian science and practice confer., dedicate. to the 70th anniversary of D. Yu. Ph.D., Professor Yu. P. Alenin] (21 kvitnia 2017 r., m. Odesa). (Odesa, Yuryd. 1-ra, 2017) 36–39 [in Ukrainian].

DISSERTATIONS

23. Hroshevoi Yu M, Teoretycheskye problemy formirovaniya ubezhdenyi sudy v sovetskom uholovnom sudoproyzvodstve [Theoretical problems of the formation of convinced judges in the Soviet criminal justice system] (dys. ... d-ra yuryd. nauk: spets. 12.00.08. Kharkov, 1975) 403 [in Ukrainian].

24. Orlovska N A, Osudnist ta yii vydy (porivnialnyi analiz zakonodavstva Ukrainy ta inshykh derzhav) [Criminality and its types (comparative analysis of the legislation of Ukraine and other countries)] (avtoref. dys. ... kand. yur. nauk: spets. 12.00.08. Odesa, 2001) 20 [in Ukrainian].

WEBSITES

25. Bernaziuk Ya O, Prosto pro skladne: osoblyvosti rozghliadu Verkhovnym Sudom sprav u poriadku sproshchenoho provadzhenia [Just about the complicated: features of the Supreme Court's consideration of cases in the order of simplified proceedings] (2018) *Sudovo-iurydychna hazeta* <<https://sud.ua/ru/news/blog/131143-prosto-pro-skladne-osoblivosti-rozglyadu-verkhovnim-sudom-sprav-u-poryadku-sproshchenogo-provadzhennya>> data zvernennia 20.05.2023 [in Ukrainian].

Kolomiets K. V.,
Postgraduate student
Department of Criminal Procedure
National Academy of Internal Affairs
ORCID ID: 0000–0003–2805–3246

DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2023.1-2/201-210>

INFLUENCE OF LEGAL PRESUMPTIONS ON THE CIRCUMSTANCES WHICH ARE SUBJECT TO PROOF IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Abstract. *The article is devoted to the study of some problematic issues related to the influence of legal presumptions on circumstances that are part of the subject of evidence in criminal proceedings.*

The author analyzed the legislative, theoretical and practical basis related to the issue of the influence of legal presumptions on the subject of proof, and in particular on the circumstances that are part of it.

The purpose of this article is to consider and study the issue of the influence of legal presumptions on the subject of evidence in criminal proceedings, as well as to substantiate the importance of legal presumptions for the criminal process in general and for the subject of evidence in particular.

In his research, the author focuses on the lack of a single approach to understanding the legal nature of presumption in the criminal process, however, based on the analysis, he generalizes that modern legal science singles out and uses the term “legal presumption”, which is a legal aspect of the general concept of assumption. Draws attention to the need to establish the essence and limits of the influence of presumptions on criminal procedural evidence, otherwise it will contribute to the emergence of problems in the practice of law enforcement. During the research, the author used general scientific research methods (analysis, synthesis, induction, deduction, analogy, abstraction, generalization), the dialectical method of learning the phenomena of objective reality) and special legal methods – formal-logical, comparative-legal, structural-organizational.

The author established that legal presumptions are of great importance for criminal proceedings, namely, they influence the formation of the criminal process as a whole, its individual institutions, as well as individual stages of the process; affect the process of proof, since legal presumptions can have an impact on the subject and limits of proof, participate in the distribution of the burden of proof. Also, on the basis of the conducted thorough analysis, the author’s definition of legal presumption is proposed – as a means that is binding due to its direct or indirect enshrining in legislation and on the basis of probable assumptions – contributes to the establishment without evidence of some legal facts, events, phenomena, social relations, which may lead to certain legal consequences and affect legal relations. In addition, conclusions were made about the need to supplement the current Code of Criminal Procedure with the presumption of mental health (sanity) and the presumption of knowledge of criminal legislation.

Key words: *subject of proof, legal presumptions, proof, criminal process, European Court of Human Rights.*